

Liikennedatan vientiklusteri

Liite 5: Eettiset toimintasäännöt

Versio 1.2

2.5.2024

Eettiset Toimintasäännöt

1.1 Johdanto

Toimintasäännöt osan tavoitteena on inspiroida proaktiivista eettistä ajattelutapaa organisaatioissa, tarjota toimintaa ohjaavia periaatteita sääntökirjan käyttäjien avuksi sekä esitellä eettinen kypsyysmalli, työkalu, joka auttaa organisaatiota "eettisen kypsyytensä" arvioinnissa ja ohjaa integroimaan eettisen ajattelutavan osaksi organisaation käytäntöjä.

Proaktiivinen eettinen ajattelutapa edistää luottamuksen syntymistä ja tukee luottamuksen ylläpitämistä Vientiklusterin jäsenten kesken sekä Vientiklusterin ja sen sidosryhmien välillä. Keskinäinen luottamus myötävaikuttaa uskottavuuden paranemiseen, tuottavuuden kehittymiseen ja uusien liiketoimintamahdollisuuksien syntymiseen.

Toimintasäännöt eivät ole kattavat eettiset säännöt, vaan pikemmin eettistä toimintaa ohjaavien periaatteiden ja perusteavaruuksien kehikko. Toimintasääntöjen tavoitteena on ohjata Vientiklusterin Jäseniä pohtimaan täsmällisempiä ja yksityiskohtaisempia toimintaansa ohjaavia periaatteita, jotka ovat sensitiivisiä organisaatioiden toimialan ja toimintaympäristön tarpeille ja vaatimuksille. Toimintasääntöjen inspiroiman pohdinnan tuloksena voidaan odottaa syntyvän Vientiklusterin toimijoiden yhdessä hyväksymiä keskinäiseen kunnioitukseen, avoimeen viestintään ja yhteisiin arvoihin perustuvia toimintaperiaatteita, jotka parantavat Vientiklusterin Jäsenten ja niiden sidosryhmien välisen yhteistyön eettistä ja liiketaloudellista laatua.

Toimintasäännöillä on ensisijaisesti organisaatioiden prosessien ja käytäntöjen eettistä kehittymistä tukeva välinearvo. Toimintasäännöillä tuetaan Vientiklusterin jäsenorganisaatioiden proaktiivisen eettisen ajattelutavan omaksumista, jonka seurauksena organisaatioiden toimintakulttuuri muuttuu sisältäpäin ja eettisyydestä tulee arkirutiini. Tällä tavalla tapahtunut muutos on uskottava ja kestävä sekä auttaa organisaatioita vastaamaan ympäröivän yhteiskunnan oikeutettuihin vaatimuksiin.

Eettinen toiminta ei ole pelkkä kustannus, vaan se antaa mahdollisuuden kestävään liiketoimintaan.

1.2 Vientiklusterin eettinen pohja ja yhteiset arvot

Kulttuurisen monimuotoisuuden normatiivinen tutkimus tukee väitettä, että vuoropuhelu on keskeisen tärkeä tekijä ryhmien välisten oikeudenmukaisten suhteiden muotoutumisessa ja kehittämisessä¹. Diskurssietiikkaa voidaan käyttää avointa ja rationaalista keskustelua edistävänä ja strukturoivana työkaluna erilaisten näkökulmien tarkastelussa ja niiden rakentavassa viestinnässä². Vientiklusterin Jäsenille ja heidän sidosryhmilleen diskurssietiikka tarjoaa menetelmän mahdollisesti toisistaan poikkeavien moraalinäkemysten ja -intuitioiden tasapuoliseen tarkasteluun ja yhteisymmärrykseen tähtäävään vuoropuheluun.

Toimintasääntöjen tausta-ajatuksena on lähestyä eettisyyttä toimijoiden näkökulmasta, sitoutumatta mihinkään erityiseen eettiseen teoriaan, ja pyrkiä tarjoamaan käsitteellisiä ja analyyttisiä työkaluja, joiden avulla voidaan puntaroida toiminnan perusteita ja etsiä vastausta kysymykseen "Mitä meidän tulisi tehdä?". Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti datatalouden parissa toimivien organisaatioiden kannalta keskeisiä arvoja sekä tarjotaan kypsyysmalli (ks. seuraava osa), jota voidaan käyttää hyväksi organisaation "eettisen kehitystason" analysoinnissa sekä parannus- ja kehitystoimenpiteiden etsinnässä.

1.2.1 Vastuuvellisuus ja auditoitavuus

Vientiklusterin Jäsenet ovat vastuussa toiminnastaan ja heidän on pystyttävä antamaan toiminnalleen hyväksyttävät perustelut. Tämä tarkoittaa, että kaikkien toimijoiden odotetaan noudattavan Vientiklusterin Yleisiä ehtoja ja erityisesti sen sopimusosaa. Kaikissa Vientiklusterin toimintaan oleellisesti liittyvissä sopimuksissa tulee lisäksi noudattaa tämän Vientiklusterin Eettisiä toimintasääntöjä ja Yleisiä ehtoja. Vastuu on olemassa suhteessa Vientiklusterin Jäseniin mutta myös ulkoisiin sidosryhmiin – kuten yksityishenkilöihin, joiden henkilötietoja Vientiklusterissa saatetaan käsitellä. Vientiklusterin toiminnan on lisäksi oltava auditoitavissa, eli auditoinnin on pystyttävä toteuttamaan kattava tutkinta Vientiklusterissa tapahtuvasta datan käsittelystä. Tämän vuoksi Jäsenten datan käsittelyä koskevan kirjanpidon, lokien ja asiakirjojen on oltava hyvässä järjestyksessä ja kattavia. Samoin niiden työntekijöiden on toimittava avoimesti asioidessaan auditoinnin kanssa ja jäsenillä on oltava hyvä datan käsittelyä koskeva sisäinen valvonta-, suojaus- ja dokumentointijärjestelmä.

¹ James, M. R. (2003). Communicative Action, Strategic Action, and Inter-Group Dialogue. *European Journal of Political Theory*, 2(2), 157–182.

² Stahl, B. C. (2012). Morality, ethics, and reflection: A categorization of normative IS research. *Journal of the Association for Information Systems*, 13(8):636–65.

1.2.2 Haitan välttäminen

Vientiklusterin kaikkien toimijoiden tulee välttää haitan aiheuttamista ja keskittyä (suoran tai epäsuoran) arvon luomiseen koko Vientiklusterille ja kaikille, joihin Vientiklusterin toiminta vaikuttaa.

1.2.3 Henkilötietojen perusteltu käsittely

Henkilötietoja tulee käsitellä reilusti ja käsittelyllä tulee olla laillinen peruste. Laillisia perusteita ovat mm. henkilön suostumus, joka perustuu tietoon ja ymmärrykseen suostumuksen sisällöstä; henkilön kanssa solmittu sopimus; laillinen velvoite; henkilön elintärkeä etu; yleinen tai oikeutettu etu edellyttäen, etteivät henkilön edut tai perusoikeudet ja -vapaudet vaarannu. Henkilötietojen käsittelemisen lailliseen ja oikeuttavaan perusteeseen on kiinnitettävä erityistä huomiota, jos tiedonkeruun kohteena oleva henkilö on lapsi.

1.2.4 Reiluus, oikeudenmukaisuus ja tasapuolisuus

Kaikkien Vientiklusterin toimijoiden tulee edistää reiluutta, oikeudenmukaisuutta ja tasapuolisuutta suhteessa kaikkiin toimintaan osallistuviin tai toiminnan vaikutuspiirissä oleviin henkilöihin. Reiluus tarkoittaa, että kaikkia kohdellaan kunnioittavasti riippumatta heidän sosioekonomisesta taustastaan tai asemastaan. Vastaavasti taloudellisia ja muita etuja tulee tarkastella ja jakaa tasapuolisesti kaikkien sidosryhmien välillä niin, että datan lähteenä toimivia henkilöitä ei pidetä ainoastaan hyödynnettävinä resursseina.

Yksityishenkilöille annetaan todellinen mahdollisuus ymmärtää ja hallita henkilötietojaan, joita kerätään, siirretään ja muilla tavoin käsitellään Vientiklusterissa, niiden reilun käytön varmistamiseksi.

Vientiklusterin säännöillä ja rakenteella varmistetaan kaikkien osapuolten edut ja oikeudet odotukset. Tämä edellyttää tasapainoista valtarakennetta Vientiklusterissa sekä avointa, konsensuslähtöistä hallintoa.

1.2.5 Ihmislähtöisyys

Ihmiset elävät erilaisissa olosuhteissa, ja heillä on yksilöllinen kokemus omasta elämästään. Heitä tulee kunnioittaa ja voimaannuttaa. Tämä tarkoittaa, että henkilöitä tulee pitää ja käsitellä aktiivisina toimijoina, joilla on mahdollisuus tehdä Vientiklusterissa itsenäisiä päätöksiä. Heillä tulee olla täysi ja tehokas itsemääräämisoikeus. Lisäksi heidän tarpeensa ja toiveensa tulee ottaa huomioon sen sijaan, että heitä pidetään vain toiminnan kohteina tai resursseina.

1.2.6 Yksityisyys

Yksityisyyden suojaaminen ja kunnioittaminen on datatalouden toimivuuden kannalta keskeisen tärkeää. Vientiklusteri perustuu potentiaalisesti myös arkaluontoisen tiedon käyttöön, mikä asettaa korkeat vaatimukset yksityisyyden suojaamiselle. Tämän vuoksi henkilötietoja tulee käsitellä laillisesti, reilusti ja avoimesti suhteessa henkilöihin, joiden henkilötiedoista on kyse. Henkilötietoja tulee kerätä nimenomaisia, yksiselitteisiä ja lainmukaisia tarkoituksia varten, eikä niitä tule käsitellä näiden tarkoitusten vastaisesti. Organisaatioiden ei tule kerätä henkilötietoja, joita ne eivät tarvitse. Kaikkien käsiteltävien henkilötietojen on oltava asianomaisen käyttötarkoituksen kannalta välttämättömiä. Vientiklusterin jäsenten tulee huolehtia kohtuullisin toimenpitein siitä, että henkilötiedot ovat paikkansapitäviä ja ajan tasalla. Henkilötietoja ei saa säilyttää kauemmin kuin on tarpeen niiden käsittelytarkoitusten kannalta. Yksityisyyden eheyden ja luottamuksellisuuden varmistamiseksi henkilötietoja on käsiteltävä tavalla, jolla varmistetaan henkilötietojen asianmukainen turvallisuus, mukaan lukien suojaaminen luvattomalta ja lainvastaiselta käsittelyltä sekä huolimattomuudesta johtuvalta häviämiseltä, tuhoutumiselta tai vahingoittumiselta käyttäen asianmukaisia teknisiä tai organisatorisia toimia. Datan eheyden, luottamuksellisuuden ja käytettävyyden ylläpitämiseksi organisaatioiden on kehitettävä ja toteutettava tietoturvapoliittikakehys. Datajoukkoja yhdisteltäessä yksityisyyttä tulee suojata vielä tavallistakin huolellisemmin. Datan anonymisointia suositellaan aina, kun se on mahdollista toteuttaa. Kaikilla organisaatioilla on myös vastuuvuolisuus, eli niiden on pystyttävä osoittamaan, että ne noudattavat yllä kuvattuja periaatteita. Siksi henkilötietojen käsittely on suunniteltava ja dokumentoitava. Datan keräämiselle, säilyttämiselle, käyttämiselle ja jakamiselle on oltava selvät ja dokumentoidut prosessit. Kerätylle datalle on oltava selvästi dokumentoitu elinkaarisuunnitelma, jossa on kuvattu datan kerääminen, arkistointi sekä mahdollinen poistaminen. Elinkaarisuunnitelman olennaiset osat ovat saatavilla dataan liittyville datan tarjoajille ja yksityishenkilöille.

1.2.7 Suojaus

Kaikki Vientiklusterin jäsenet ovat vastuussa siitä, että niiden suorittama datan kerääminen, käyttö, säilytys, jakaminen ja muu käsittely on suojattua. Tämä tarkoittaa, että asianmukaisia suojausratkaisuja ja -prosesseja käytetään ja että suojausongelmien valvonta, korjaus ja raportointi on suunniteltu asianmukaisesti. Henkilötiedot täytyy suojata asianmukaisesti, ja henkilöiden oikeuksiin ja vapauksiin kohdistuvat riskit tulee analysoida. Kaikki tarvittavat tekniset, organisatoriset ja henkilökohtaiset toimenpiteet täytyy toteuttaa, jotta minimoidaan niiden henkilöiden tietoturvaohat, joiden tietoja käsitellään. Kaikkien Vientiklusterin jäsenten tulee toteuttaa asianmukaiset tekniset ja organisatoriset toimenpiteet riskiä vastaavan suojaustason varmistamiseksi huomioiden uusin tekniikka, toteutuksen kustannukset sekä käsittelyn luonne, laajuus, konteksti ja tarkoitukset sekä henkilöiden oikeuksiin ja vapauksiin kohdistuvat todennäköisyydeltään ja vakavuudeltaan vaihtelevat riskit.

Vastaavasti tietoturvaloukkauksiin on reagoitava viipymättä. Mikäli henkilötietojen tietoturvaloukkaus todennäköisesti aiheuttaa korkean riskin luonnollisten henkilöiden oikeuksille ja vapauksille, Vientiklusterin vastuullisen jäsenen on ilman aiheetonta viivytystä ilmoitettava tietoturvaloukkauksesta henkilölle, jonka tiedot ovat loukkauksen kohteena.

1.2.8 Vastuullisuus ja kiertotalous

Kaikkia Vientiklusterin jäseniä ohjataan ja kannustetaan kehittämään ja toteuttamaan vastuullisia ratkaisuja, jotka edistävät ekologisesti ja yhteiskunnallisesti kestävämpää taloutta. Jäsenten on toteutettava Vientiklusteri siten, että toiminta on vastuullista ja kiertotaloutta edistävää sekä kielteisiä vaikutuksia ihmisiin, ympäristöön, ilmastoon ja luonnonvaroihin vähentävää.

1.2.9 Läpinäkyvyys

Vientiklusteri perustuu yhteistyöhön ja tietolähteiden kunnioitukseen. Läpinäkyvyyttä tarvitaan luottamuksen rakentamiseen. Dataa tulee käsitellä lainmukaisesti, reilusti ja läpinäkyvästi. Kaikkien yleisölle tai yksityishenkilöille suunnattujen viestien tulee olla lyhyitä, saavutettavia, helposti ymmärrettäviä ja selkeitä, sekä niissä tulee käyttää visualisointeja tarpeen mukaan. Tämä ei tarkoita, että tiedot ovat rajoituksetta kaikille avoimia. Sen sijaan kaikkien Vientiklusterin Jäsenten tulee tietää (kun/jos mahdollista), mitä dataa Vientiklusterissa tarjotaan ja mitkä ovat Vientiklusterin läpinäkyvyyden edistämisen vaatimukset. Reaaliaikaiseen datan mahdollistamantalouden tukemiseksi Vientiklusterin Jäsenten ei tule pidättää dataa tarpeettomasti vaan jakaa sitä niin pian kuin mahdollista.

Tarpeettomien lakitekniisten ilmaisujen käyttöä tulee välttää. Jos henkilöä pyydetään antamaan suostumus tai hyväksymään käyttöehdot, asia tulee esittää selvästi muista asioista erillään ymmärrettävässä ja helposti saavutettavassa muodossa sekä selvällä ja ymmärrettävällä tavalla. Lisäksi henkilöille tulee kertoa rehellisesti, mitä heitä koskevaa dataa kerätään ja miten sitä käsitellään.

1.2.10 Jatkuva kehitys

Eettisen arvioinnin tulee olla organisaatiossa jatkuva prosessi, johon on tarjolla institutionaalista tukea. Siksi Vientiklusterin jäsenorganisaation johdon on tuettava organisaation työntekijöitä varmistamalla, että heillä on todelliset mahdollisuudet ylläpitää, edistää ja kunnioittaa Toimintasääntöjen periaatteita. Eettisiä ratkaisuja tehdään yksittäisten työntekijöiden päivittäisessä työssä tai ei lainkaan, sillä vain luonnolliset henkilöt, yksin tai yhdessä, tekevät moraalisia päätöksiä. Epäeettisen toiminnan riski kuitenkin kasvaa ilman institutionaalista tukea eettisissä kysymyksissä, koska organisaatiokontekstissa yksittäisillä henkilöillä ei välttämättä ole riittävän riippumattomaa asemaa itsenäisten moraalisten päätösten tekemiseen.

1.2.11 Henkilöille tarjottava tuki

Vientiklusterin kaikkien Jäsenten tulee auttaa tiedonkeruun kohteena olevia henkilöitä (a) saamaan tietoa henkilötietojensa käytöstä, (b) ymmärtämään heistä kerättyjä tietoja sekä niiden käyttöön liittyviä käytäntöjä, sopimuksia ja niiden seurauksia sekä (c) liittymään, osallistumaan ja vaikuttamaan järjestelmiin ja käytäntöihin, joissa heidän henkilötietojaan käytetään. Tarkoitus on varmistaa, että henkilöt saavat läpinäkyvällä tavalla asianmukaista tukea (kuten ohjeita tai henkilökohtaista apua), jos he tarvitsevat tietoa tai heillä on perusteltu vaatimus saada tietoa liittyen heidän henkilötietojensa käyttöön, tallentamiseen, säilyttämiseen ja jakamiseen. Painopisteenä tulee olla matalan kynnyksen keinon tarjoaminen henkilötietojen käytön seurantaan henkilöille, joiden tietoja kerätään suoraan tai saadaan muilla tavoin.

1.2.12 Viestintä

Asianmukainen viestintä on keskeinen vaatimus Vientiklusterin koko elinkaaren ajan. Se on tärkeää yksittäisten henkilöiden, organisaatioiden ja koko yhteiskunnan kannalta. Erilaisten sisältöjen ja ajoitusten lisäksi tarvitaan asianmukaiset viestintäkanavat ja -tavat. Edellä mainittuja eettisiä periaatteita tuodaan näkyväksi ja käytäntöön viestinnän keinoin. Viestintä on lisäksi keino osoittaa organisaation sitoutumista periaatteisiin. Johdolla on erityinen vastuu määritellä, toteuttaa ja tukea organisaation kulttuuria ja prosesseja, jotka vastaavat näiden Toimintasääntöjen periaatteita.

1.2.13 Kilpailulainsäädännön noudattaminen

Kaikki Vientiklusterin jäsenet ovat vastuussa toimintansa kilpailulainsäädännön mukaisuudesta ja sitoutuvat osaltaan siihen, ettei Vientiklusterin piirissä rajoiteta omaa tai muiden toimintaa kilpailulainsäädännön vastaisella tavalla. Vientiklusterin kautta tapahtuvaa yhteistyötä ei ole sallittua käyttää kilpailun näkökulmasta tuomittavien päämäärien saavuttamiseen. Jäsenet rajoittavat yhteistyönsä ja toiminnastaan toisilleen jakamansa tiedon siihen, mitä on pidettävä yhteistyön tavoitteiden vuoksi välttämättömänä ja puolustettavana.

1.3 Eettinen kypsyysmalli

Seuraavalla sivulla esitetty kypsyysmalli on työkalu, jonka tarkoitus on auttaa organisaatiota arvioimaan omaa eettistä kysyyttään. Olisi kuitenkin hyödyllistä, jos toimijoilla olisi tarkka näkemys oman organisaationsa tilanteesta. Vastaavasti se tarjoaa konseptuaalisen ja analyttisen työkalun, jonka avulla voidaan selkeyttää kysymystä "Mitä meidän tulisi tehdä?". Se korostaa asioita, jotka täytyy käsitellä, ja tukee syvällistä perehtymistä ja pohdintaa. Kypsyysmallia ei siis tule ajatella vain tarkistuslistana, joka täytetään kerran ja unohdetaan sitten kokonaan. Parhaimmillaan kypsyysmalli voi herättää keskustelua organisaation kulttuurista ja arvoista tarjoamalla erilaisia teemoja, jotka auttavat aloittamaan kriittisen itsetarkastelun niin henkilökohtaisella kuin organisaation tasollakin.

Taulukko 1. Eettinen kypsyysmalli

	Suojaus	Sitoutuminen eettisiin käytäntöihin	Läpinäkyvyys ja viestintä	Vastuullisuus	Ihmis-lähtöisyys	Reilu Vientiklusteriintuminen	Tarkoitus
Taso 0	"Uskon, että tämä on erittäin turvallista"	"Me emme halua sitoutua vaan"	"Luota meihin"	"Antaa sen palaa"	"Miten tämä liittyy ihmisiin?"	"Anarkiaa"	"Me teemme mitä haluamme"

		toimimme vapaasti”					
Taso 1	Virustorjunta, palomuuuri ja muut tarvittavat tietoturvatyökalut ovat käytössä, ja ne on päivitetty.	Organisaatio noudattaa oman alansa määräyksiä ja parhaita käytäntöjä.	Organisaatio noudattaa määräyksiä ja viestii totuudenmukaisesti.	Organisaatiolla on dokumentoitu vastuullisuus-suunnitelma/-ohjelma.	Yksityishenkilöt katsotaan sidosryhmiksi, ja heidän oikeutensa otetaan huomioon.	Organisaatio yhdenmukaistaa sääntönsä ja määräyksensä alan parhaiden käytäntöjen mukaan.	Organisaatio on ilmoittanut tietojen keräämisen ja käytön syyt
Taso 2	Tietoturva-asioista huolehtimiseen on nimitetty henkilö.	Organisaatio on ottanut käyttöön eettiset säännöt tai muita toimintasääntöjä ja sitoutunut niiden noudattamiseen.	Organisaatio tukee avointa sisäistä viestintää ja vastuullista tiedonjakamista.	Käytössä on selkeisiin tunnuslukuihin perustuva vastuullisuuden arviointimalli.	Organisaatio kerää yksityishenkilöiden tarpeita koskevaa tietoa parantaakseen ihmislähtöisyyttä.	Organisaatio määrittelee ja dokumentoi käytäntöjä ja toimittaa tarvittavat tiedot Vientiklusterikumppaneille.	Organisaatiolla on läpinäkyvät säännöt, jotka koskevat datan käyttöä tulevaisuudessa.
Taso 3	Tietoturvauxhiin valmistautumiseen on selvästi dokumentoidut menettelyt.	Eettisten ongelmien kohtaamiseen on selvät ja hyvin dokumentoidut menettelyt.	Organisaatiolla on läpinäkyvä ja dokumentoitu sisäisen ja ulkoisen viestinnän suunnitelma.	Organisaation ympäristövaikutus on neutraali tai positiivinen.	Yksityishenkilöillä on matalan tason keinot viestiä organisaation kanssa, ja heidän näkemyksensä huomioidaan järjestelmällisesti.	Organisaatio tukee reilua datan jakamista ekosysteemeissä ja kannustaa siihen.	Organisaatio neuvottelee tietolähteiden kanssa löytääkseen yhteisymmärryksen reilusta tietojen käytöstä.
Taso 4	Koko organisaatio on sisäistänyt tietoturvan tärkeyden, ja tietoturvaa valvotaan ja kehitetään jatkuvasti koko organisaatiossa.	Organisaation käytäntöjä ja menettelyjä kehitetään kriittisesti eettisestä näkökulmasta yhdessä kaikkien oleellisten sidosryhmien kanssa.	Organisaatio viestii menettelyistään ja käytännöistään avoimesti.	Organisaatio edistää vastuullisuutta aktiivisesti omalla toimialallaan.	Organisaatio ottaa aktiivisesti kaikkia oleellisia sidosryhmiä mukaan päätöksentekoon.	Organisaatio etsii aktiivisesti tapoja edistää kokonaisten ekosysteemien mahdollisuuksia.	Organisaatiolla on selvät, julkiset ja dokumentoidut tietojen käyttöä koskevat tavoitteet ja menettely